

ВЕСІЛЬНА ОБРЯДОВІСТЬ ПОЛЯКІВ РЕГІОНУ ШЛЬОНСЬКА: ТРАДИЦІЇ ТА СУЧАСНІСТЬ

На основі даних історіографії польських науковців проведено паралелі та позначено зміни, які відбулися в традиційній весільній обрядовості регіону Шльонська в кінці ХХ ст. і сучасності. Також стисло розглянута етнічна історія Шльонська і проаналізовано сучасну етнічну ситуацію регіону, так як зміни у весільній обрядовості є відчутним маркером різноманітних етнічних і соціальних перемін. Значна варіативність яка притаманна традиційній обрядовості поляків залежить від регіональної специфіки. Сучасне весілля шльонзаків містить в собі багато традиційних елементів, свої початки воно бере в давній обрядовості, хоча й зазнало змін під впливом часу.

Останнім часом в етнографічних дослідженнях польських науковців переважають тенденції щодо вивчення регіональної обрядовості польського народу. Хоча і в ХІХ ст. деякі науковці в своїх дослідженнях і етнографічних експедиціях відводили важливе місце саме вивченню обрядовості етнографічних регіонів Польщі. Наприклад праці Оскара Кольберга, видатного польського народознавця, фольклориста і етнографа, розділені саме за регіональним принципом.

Можна зазначити, що традиційній обрядовості поляків притаманна значна варіативність, яка залежить від регіональної специфіки. Тенденції в напрямках досліджень польської етнографічної науки свідчать про те, що для поляків є важливою регіональна свідомість і науковці етнологи всіяко сприяють утвердженню її серед польського населення, через популяризацію регіональної обрядовості та культурного спадку свого регіону [5, с. 1].

Кожному етнографічному регіону Польщі притаманна власна специфічність і колорит, який визначає і впливає на ментальність поляків. Таким чином, першочергове значення набуває для поляка його мала батьківщина з якої і починається усвідомлення себе як члена суспільства, на перших етапах регіонального, а потім і національного. Саме такий шлях розвитку патріотизму і національної свідомості обрали польські етнографи, а також польське суспільство, уряд і фонди, які виділяють значні кошти саме для регіональних етнографічних досліджень, вивчення регіональної культурної спадщини народу.

В цій статті ми хочемо зосередитись на регіональній обрядовості польського Шльонська (*Śląsk*), одного з характерних і яскравих етнограф-

ічних регіонів Польщі. Та спершу, щоб зрозуміти культурні традиції цього регіону треба розглянути те, як складалася політична й етнічна історія Шльонська.

Шльонськ є однією з основних польських територій. Цей регіон впродовж всієї своєї історії відігравав значну роль у політичному, суспільному, господарському і культурному житті центральної Європи. Шльонськ був центром взаємодії чотирьох культур - польської, чеської, лужицької і німецької, хоча для кожної окремо мав периферійне положення. Основне населення території Шльонська складали такі слов'янські племена: шльонжане (*ślężanie*) з центром в околицях Вроцлава і гори Шленза (*Ślęza*); бобржане (*bobrzanie*), які розселилися над гірським і центральним Бобром (*Bobrem*); плем'я дзядошан (*dziadoszanie*) зайняло території поблизу Глогова (*Ślogowa*); над Качавою (*Kaczawa*) сиділи требов'яне (*trzebowianie*); над Одрою (*Odra*) розселились ополянє (*opolanie*), центр яких знаходився в місті Ополе (*Opole*) [3, с.2]. З цими племенами сусідили і землі полян. На заході ці прапольські племена межували з серболужицьким людом, на півдні сусідили з чеськими і моравськими племенами.

Ці слов'янські племена, що здавна розселилися на території Шльонська склали етнічну основу населення цього регіону, яка в подальшому зазнала трансформації внаслідок взаємодії з ними німецького, чесько-моравського, та серболужицького субстратів.

З другої половини X ст. і за правління Мешко I землі Шльонська належали польській державі. Німецька людність знаходилася ще досить далеко від кордонів Польщі. Та через деякий час ця територія стала спірною вже між трьома країнами: Польщею, Чехією і німецькою державою.

В XIII ст. регіон Шльонська зазнав навали татаро-монгол, що спричинило значне знелюднення краю. Але вже у XIII-XIV ст. ці землі зазнали так званої колонізації на німецькому праві. Частина шльонського лицарства і значна кількість переважно великих міст була германізована. В XIV ст. князівства Шльонська підпали під зверхність Чехії. Спроби Польщі в XIV ст. повернути Шльонськ завершилися невдачею. У 1526 р. Шльонськ разом з іншими землями чеської корони перейшов під владу австрійських Габсбургів. Хоча польська людність на цих теренах довго перебувала під німецьким володарюванням, все ж таки їй вдалося зберегти свою мову і національні риси, особливо це стосувалося сільського середовища [1, с.3].

У XVIII ст. за Шльонськ розігралися війни між Австрією та Прусією. Після того, як Шльонськом оволоділа Прусія, почалася нова хвиля колонізації. Поселенці переїжджали з Німеччини, Данії, Швеції, Голландії, Франції, Чехії, Угорщини і навіть з Росії, а також з різних кінців Польщі [3, с.3]. Осідали вони як в містах, так і в селах. Проте колонізатори досить швидко полонізувалися в польському сільському середовищі. Ця колонізація була ініційо-

вана прусським урядом внаслідок значного спустошення земель регіону після війн. Проте колонізаторів з інших країн не вистачало, тому довелося переселяти сюди самих поляків, тільки з інших кутків країни.

У XVIII ст. все ж таки утворилося декілька чеських сіл, головним чином з потомків гуситів, які за релігійні переконання зазнали переслідувань на батьківщині.

Тож у XIX ст. у Шльонську мешкало декілька народів, головним чином поляки, німці, чехи, лужицьки серби та євреї.

Але мабуть найбільші та наймасовіші переміни в етнічному складі населення Шльонська відбулись у XX ст. після другої світової війни, коли регіон відійшов у 1945 р. до Польщі. Тоді ж звідти було виселено етнічних німців. До 1947 р. в цей регіон переселилось близько 900 000 нових переселенців з усіх куточків Польщі; так само була великою кількістю репатріантів - 800 000 осіб [3, с.3]. Величезну кількість репатріантів становили "поляки з-за Бугу", сюди була завезена людність після сумнозвісної операції "Вісла", внаслідок якої зі своїх домівок були виселені українські сім'ї і асимільовані в регіоні Шльонська, де їх спеціально розселяли некомпактними групами в оточенні польського населення, задля швидкої асиміляції і запобіганню створення діаспорних утворень.

Тож, аналізуючи сучасну етнічну ситуацію в регіоні Шльонська не слід оминати увагою і таку деталь, як українську етнічну складову в цьому регіоні. Проте, на сьогоднішній момент він є переважно польським, не враховуючи автохтонних жителів цього регіону, які наприкінці 40-х років XX ст. були поставлені перед вибором національної самоідентифікації. Багато з них визнали себе поляками і мали можливість залишитись на рідних землях, ті люди, які ототожнили себе з німецькою нацією майже всі були виселені.

Якщо підвести підсумки цих етнічних процесів у Шльонську, необхідно зазначити, що традиційна регіональна обрядовість шльонзаків склалася головним чином під впливом взаємодії трьох традиційних культур: польської, німецької та в деякій мірі чеської. Стосовно сучасної ситуації, яка значно змінилася в середині XX ст. і зробила зовсім іншою етнічну картину регіону, то можна зазначити, що сучасну культуру Шльонська формують польська традиційна культура, принесені переселенцями традиції з інших регіонів Польщі, власне, культура автохтонного населення краю, і деякі культурні традиції переселенців з України.

У цій статті ми хочемо зосередити увагу на традиційній весільній обрядовості Шльонська, яка зберігалася в XIX ст. і провести паралелі та позначити зміни, які відбулися в обрядовості цього регіону в кінці XX ст. і сучасності. Однак ми не претендуємо на вирішення таких складних та суперечливих питань, як етнічні взаємовпливи в регіоні Шльонська та їх відображення в обрядовості.

Одним з найяскравіших, найвеселіших і колоритних обрядів родинного циклу є весілля. Зміни у весільній обрядовості є відчутним маркером різноманітних етнічних і соціальних перемін. Тому загальні зміни в обрядовості регіону Шльонська доречно прослідкувати саме на прикладі весільного ритуалу.

В традиції утворення подружжя, у зв'язку з більшою особистою свободою і матеріальною незалежністю молоді, а також ширшими можливостями її товариських контактів, перестав існувати колись розповсюджений інститут сватів. На Опольському Шльонську цих посередників найчастіше називали клита (*klyta*), бережник (*bereźnik*), кмотер, сват (*swat*), рідше – староста (*starosta*) чи райек (*rajek*) (останні назви були розповсюджені в інших регіонах Польщі) [4, с.5].

Укладання шлюбу як раніше, так і зараз залишається справою не тільки молодят, але й широкого кола родичів з обох сторін. Якщо раніше визначальним у виборі партнера була його заможність і соціальний статус, то зараз вимогою родини до майбутнього родича є його походження з пристойної сім'ї.

Змінилась також форма обрядів, які попереджають саме весілля, таких як освідчення і заручини, в котрих колись брав участь клита (сват), а тепер про свої наміри повідомляють самі наречені. Однак зберігся звичай обдарування з цього приводу нареченим родичів дівчини. В цьому звичаї можна побачити релікт шлюбного викупу, чи віна. Кавалер приносить пляшку алкоголю, сигарети для батька чи солодоці для матері. Також став розповсюдженим звичай дарування нареченій обручки на заручини, хоча цей звичай і є давнім, проте практикувався не часто. Наречена часто отримує на заручини й інші коштовності, замість обручки. Давній звичай оглядин (*ogłędów*) відійшов у небуття, та про нього залишилась пам'ять в численних анекдотах.

Проте залишилась традиція спільної зустрічі обох родин разом з колом кривних родичів в домі нареченої, колись це називалось смови (*smowy*). Раніше на них домовлялись про справи матеріальні, посаг дівчини, а тепер зазвичай обговорюють організацію весілля. До обов'язкових звичаїв в сучасності належить також візит нареченої до родини майбутнього чоловіка, котрий відбувається в найближчий тиждень по освядчинах (*oświadczyinach*) [6, с.5].

Змінились форми запрошення гостей на весілля. Згідно зі звичаєм наречені запрошували гостей особисто після першого оголошення в костелі в неділю про їхнє майбутнє весілля. З часом що раз частіше почали використовувати запрошення на спеціальних картках. Відійшли в минуле традиції запрошення гостей весільним старостою і друзями зі спеціальними піснями [2, с.6].

Весільна дружина поступово втратила свою значущість, разом з тим зменшилися і її функції у весільному обряді. Все ще зберігається роль весільного старости - його називають як і колись випросач (*wyprosacz*), сват (*swat*), постаршейший (*postarszejszy*) чи старшейший (*starzejszy*) [4, с.6]. Широкі його обов'язки в традиційному польському весіллі часів ХІХ ст. значно звузились. Раніше весільний староста виконував обов'язки керуючого всією весільною церемонією: запрошення гостей, виголошення промов під час благословення батьками, роль свідка у шлюбній церемонії, частування алкоголем і проголошення тостів, збирання коштів "на чеpecь" ("*na czepiec*") і для кухарок, давання викупу за пропуск весільного кортежу по дорозі в костел. Тепер це поступово зникає, натомість дещо більші функції переходять до жінок - старостіни (*starościna*) чи старшої дружини (*starsza druchna*). Існує тенденція до зменшення числа дружбів.

Дотримання традицій щодо часу укладання шлюбу зберігається в повір'ї, що подружжя створене в травні та листопаді буде нещасливим, тому цього часу наречені уникають. Але якщо раніше в селах існувала традиція укладати шлюби в понеділок та вівторок, то зараз це переносять на суботу та неділю.

Порівняно велику життєздатність проявляють обряди передвесільного циклу, особливо в сільському середовищі. До них належить згаданий ще в джерелах ХІХ ст. звичай приношення жителями села до дому наречених різних продуктів необхідних для випічки тіста. Він носить назви вислужка (*wysłuzka*), посилка (*posyłka*), подарок (*podarek*), посилення пошти (*posyłanie poczty*) [6, с.6]. Зберігається і традиція розношення по селу весільних калачів - з маком, з сиром, з посипкою і з фруктами, котрими за кілька днів до весілля обдаровують широке коло осіб.

В деяких районах Шльонська (наприклад в Раціборському) зберігся також звичай взаємного обдаровування калачами наречених та їх батьків. Зберігається і звичай биття посуду в домі чи під вікнами нареченої - полтерабент (*polterabent*), здавна перейнятий поляками від німців. Тепер населення Шльонська вважає його своїм традиційним регіональним звичаєм.

Порівняно з ХІХ ст. - першою половиною ХХ ст. поступово зростає значення цивільного шлюбу у сучасності. Якщо раніше реєстрація вважалася формальністю, то зараз з цього намагаються зробити урочисту подію. Про це свідчить, що реєстрацію переносять на день вінчання в костелі, або перед цим, наречені вбираються в спеціальні костюми, підібрані відповідно до цієї події. Після реєстрації гостям подають келихи з вином, гості виголошують привітання молодому подружжю, вручають їм квіти.

Розповсюдженим стало прикрашання і святкове оформлення місця, як правило великого залу, де відбувається частування та прийом гостей.

Практикується й досить давній звичай замикання дверей перед поверненням молодят з костелу і після державної реєстрації шлюбу. Їх впускають лише тоді, коли наречена назве себе на прізвище чоловіка [6, с. 7].

Сценарій весільного дня часто залишається майже незмінним від традиційного, проте змінилась сама форма багатьох з цих обрядів. Серед таких, які залишилися незмінними, є обряд прощання і благословення батьками наречених в якому приймає участь староста, з молитвою за молодят і померлих предків і з релігійними співами. Залишився звичай урочистої зустрічі молодят хлібом і сіллю після повернення з костелу.

Окрему групу становлять звичаї, котрі зберегли давню форму, але змінили свій характер та зміст. Наприклад випроси (*wyprosy*) коли наречені просять у батьків пробачення за все, дякують їм та просять благословення, котрий зберігається в традиційній формі аналогічно зафіксованим в ХІХ ст., проте він втратив обрядовий сенс, натомість його використовують як елемент видовища. Так само змінився звичай торгу між старостами і друзями за молоду, змінилися зміст і форма виголошуваних промов. Якщо раніше промови старости носили серйозний і повчальний характер з посиланнями на Святе Письмо, то зараз вони отримали гумористичне забарвлення.

В новій формі практикується на Шльонську випробування молоді (*próbowania panny młodej*) на її вміння. Раніше дізнавались як наречена може розрізати хліб на рівні шматки, молотити ціпами, прясти. Випробували також молодого подаючи йому дві чарки, одну з яких наповнювали горілкою, а іншу водою. Наречений мав зробити вибір. Якщо колись молодят обсипали зерном, що трактувалося як дія магічна, котра мала забезпечити достаток, щастя, плодючість, то зараз зерно замінили на цукерки і дрібні монети, як символ солодкого життя і багатства.

Давній звичай очепін (*oczepiny*), котрий колись мав урочистий характер та багато символічного значення, означав перехід молоді дружини від групи незаміжніх дівчат до групи молодниць. Релікти цього звичаю збереглися частково, коли під час вечері в день весілля молодий чи старостина знімають з молоді фату, а їм в цей час намагаються перешкодити друхни (*druchny*).

Багата сторона магічних вірувань в традиційному весіллі залишилась тільки як релікт. Зазвичай, більшість дотримується цих пересторог і повір'їв, хіба що для збереження традицій, та й не тому що вірять в їх сповнення. Наприклад існує повір'я, що треба намагатись випередити свою другу половину на шляху до вівтаря, наречена має намагатись накинути фату чи край сукні на нареченого, щоб мати зверхність у сімейному житті; що молодята не мають оглядатися по сторонах на інших, щоб в їхньому житті

панував спокій і злагода, натомість молода пара має стояти близько один до одного, щоб не розлучатися. Також за давнім звичаєм наречена має взяти з собою до костелу кусник хліба і солі, щоб завжди бути в достатку.

На цих повір'ях також базується вгадування майбутнього для нового подружжя. Також ворожать на майбутнє з того, яка в день весілля погода, і споглядають за тим, як горять вінчальні свічі наречених.

Зовсім зникли у сучасності такі елементи традиційного весілля як звичай тричі повертати навколо себе молодят весільним старостою після благословення на знак укладання подружнього зв'язку [2, с.8]. Також пішов у небуття звичай під час вінчання обмінюватися миртовими вінками замість обручок. Під час весільного прийому староста колись розділяв калач між гостями, що було кульмінацією вечора, але зараз цей звичай також зник.

Закінчують весільні урочистості на другий день поправіни (*poprawiny*), за традицією молода пара бере участь у жалобній відправі за померлих членів родини того з молодят, котрий залишає родинну оселю. В цей день також пригощають осіб, які по різних причинах не приймали участь у весіллі. Також обговорюють, яку оцінку дала весіллю сільська громада. Не відбувається вже давній звичай пшеносін (*przenosiny*) молодої до дому чоловіка, що колись було видовищною та веселою традицією.

Підсумовуючи, можна зазначити що і сучасне весілля шльонзаків містить в собі багато традиційних елементів, свої початки воно бере в давній обрядовості, хоча й зазнало змін під впливом часу. Є абсолютно природнім, що зі зміною традиційного укладу життя і розпадом сільської общини все це позначається на традиційній обрядовості. Але все таки радує те, що сучасна польська обрядовість у регіоні Шльонська не втратила свого давнього коріння.

Джерела та література

1. Bandtkie J. S. *Wiadomości o języku polskim w Śląsku i o polskich Ślązakach*. Wrocław 1952, s. 34.
2. Gołębiowski Ł. *Lud polski. Jego zwyczaje, zabobony*, Warszawa 1830, s.221.
3. Janczak J. *Dzieje stosunków etnicznych. Dziedzictwo kulturowe Dolnego Śląska*, Wrocław 1996, s. 13-31.
4. Smolińska T. *Tradycyjne zwyczaje i obrzędy Śląskie*, Opole 2003, s.118-119.
5. Szacki J. *Tradycja. Przegląd problematyki*, Warszawa 1971, s.128.
6. Wesolowska H. *Przemiany zwyczajów rodzinnych u rdzennych mieszkańców Śląska Opolskiego// Kwartalnik opolskiego* 1986, s. 20-22.